

Štefan Harkai, Osnovna šola Puconci

IMRE AGUSTIČ IN NJEGOV »PRIJATEL«

UVOD

V 19. stoletju prekmurski Slovenci niso imeli ne industrije in ne delavstva, prav tako ne svojega meščanstva. Redki izobraženci so se glede na možnosti šolanja v glavnem izgubljali v madžarskem etničnem morju od Nagykanizse in Szombathelyja ter od Budimpešte do Bratislave. Med temi so prevladovali duhovniki, izobraženci drugih poklicev pa so bili dokaj slabo zastopani. Nacionalna opredeljenost se je konec 19. stoletja, v primerjavi s preostalimi slovenskimi pokrajinami, kazala z vidno zakasnitvijo.

Prekmurje je bilo odrezano od preostalega dela Slovenije. To nam dokazuje dejstvo, da krajev prek Mure ni povezoval niti en most. Šele z razvojem taborskega gibanja in zavzetostjo štajerskih narodnih buditeljev ter z upiranjem prekmurskih katoliških duhovnikov valu madžarskega liberalizma in nacionalizma so se začeli močneje krepiti stiki Prekmurcev s štajerskimi Slovenci; Prekmurci so se začeli prebujati tudi narodno, ne le pokrajinsko.

V času okrog leta 1868 so se pojavile prve prekmurske knjige v gajici in nekoliko pozneje še Agustičev mesečnik *PRIJATEL*, s čimer so se Prekmurci začeli približevati knjižni slovenščini.¹

IMRE AGUSTIČ

Imre Agustič (Agustič) je bil rojen 29. 9. 1837 v Murskih Petrovcih. Šest gimnazijskih razredov je dokončal v Szombathelyju, nato pa si je neformalno izobrazbo in izkušnje nabiral kot gospodarski oskrbnik pri grofu Szaparyju in pri Batthyanyjevi vdovi. Proti koncu petdesetih let 19. stoletja je v Budimpešti dobil službo stenografa v državnem zboru in jo opravljal 15 let. V tem času se je intenzivno vključil v prestolnično družbeno življenje in deloval v madžarskih kulturnih krogih. V več časopisih je objavljale članke različne vsebine in se z njimi uveljavil kot publicist. Poleg tega je prevajal leposlovje iz francoščine in tudi sam pisal pripovedno prozo v madžarščini. Pisal je tudi o prekmurskih razmerah.

Sredi sedemdesetih let je zapustil madžarsko kulturno sceno in se vključil v družbeno-politično in kulturno življenje v Prekmurju. Leta 1875 je kandidiral za državnozbornega poslanca in ob tej priložnosti napisal brošuro *Na preletnyek vecsnoga spomenka vrednoga 15-toga marciusa 1848 (Ob obletnici večnega spomina vrednega 15. marca 1848)*, v kateri z naklonjenostjo govori o meščanski revoluciji. Istega leta je začel izdajati časopis *PRIJATEL*, ki pomeni prelomnico v prekmurski publicistiki. S tem prvim prekmurskim časopisom se je začelo njegovo drugo, v slovenski kulturni prostor naravnano slovstveno ustvarjanje. Vsebinska in jezikovna podoba časopisa ter kulturni stiki, ki jih je v tem času vzpostavil z rojaki onkraj Mure, kažejo, da je spoznal pomembnost jezikovno-kulturnega povezovanja prekmurskih in preostalih Slovencev in da je konkretno deloval za okrepitev njihovih duhovnih stikov. V tem ustvarjalnem obdobju, ki ga je 17. 7. 1879 nenadejano končala smrt, je po navedbah Antona Trstenjaka v prekmurščino prevedel praktično naravno knjižico *O volitvah* (primerek ni znan) in menda pripravljale madžarsko-slovensko slovnico in slovar, ki naj bi ostala v rokopisu. Vsekakor pa je izdal dva učbenika, *Navuk vogrszkoga jezika* ter *Prirodopis s kepami za narodne šole*. S tema deloma in s svojim časopisom je v zadnji tretjini 19. stoletja med prekmurskimi Slovenci opravil pomembno prosvetiteljsko in narodnobuditeljsko delo.²

¹ Kokolj, M. (1984). Prekmurski Slovenci 1919–1941. Murska Sobota: Pomurska založba, str. 13, 14.

² Just F. (2006). Panonski književni portreti 1. Murska Sobota: Franc-Franc, str. 11, 12.

Naslovnica knjige *Návuk vognszkoga jezika.*

AGUSTIČEVO PUBLICISTIČNO DELO IN »PRIJATEL«

Agustičeva publicistična dejavnost je nenehno spremljala in poživila njegovo v marsičem togo poklicno pot, ga aktivno vključevala v madžarsko in slovensko kulturno, družbeno in politično življenje, se prepletala z drugimi področji delovanja ter mu predstavljala življenjski stil.

Ob političnih člankih je pisal gospodarske in druge prispevke v madžarščini, v katerih je med drugim opozarjal na dejstvo, da Prekmurcev jezikovno ni dopustno istovetiti s Slovaki. V značajevkah in slikah so opazne tudi njegove literarne težnje.

Ni presenetljivo, da je ob razgibanem časnikarskem delu v madžarščini tudi sam zasnoval in uresničil časopisni projekt v maternem jeziku, za katerega si je s poklicnim, kulturnim in z družabnim udejstvovanjem znal zagotoviti materialno osnovo.³

Izdajanje časopisa so raziskovalci pogosto povezovali z Agustičevimi političnimi ambicijami – ljudem naj bi se želel prikupiti in si tako pridobiti čim več volivcev. Od navedene se razlikuje mnenje Frana Šebjaniča, da se je Agustič odločil za časopis zaradi iskanja stika z zapostavljenimi in s poniževanimi rojaki, ki so bili nevešči večinskega madžarskega jezika, kar je skladno tudi s programsko zasnovano časopisa. Za Prekmurce je v Agustičevem času značilna nadpovprečna stopnja pismenosti, a kljub temu nizka stopnja izobrazbe, zato jim je hotel ponuditi informacije o sodobnem življenju: »Tudi vu mojem szrci sze je zbudilo tó 'zelêne, da bi vam jaz vu etom dugoványi edno pôť pokázao, po steroy bi mogli po vrêmeni na visi sztopáj znanosti pridti.« (»Moja želja je, da bi vam pokazal pot, po kateri bi s časom postali bolj izobraženi.«)⁴ To je nakazoval tudi časopisni podnaslov: Znanoszt razserjüvájöcse mészecsne novine (Znanje širéči mesečnik).

Časopis PRIJATEL je Agustič začel izdajati 15. 9. 1875 v Budimpešti. V prvem letniku sta ob poskusni številki oz. Kazajöcsem broju izšli še novembrska in decembrska številka. Sprva je izhajal enkrat mesečno. Ugodne okoliščine, ki so omogočile tiskanje štirinajstdnevnika (izhajal je 1. in 15. v mesecu), so se izoblikovale šele leta 1877, Agustič pa se je takrat odločil tudi za spremembo podnaslova v Znanoszt razserjüvájöcse slovenske novine. Jože Ftičar domneva, da je na spremembo podnaslova vplivala želja, služiti vsemu slovenskemu ljudstvu.

Izsek prve strani Prijatelja.

Obdobje obstoja prvega prekmurskega časopisa se v literaturi začne zamejevati z letnicama 1875 in 1879, natančen podatek o njegovem prenehanju izhajanja pa je prvi podal šele Vilko Novak, ki je navedel, da je časopis nazadnje izšel »dva dni pred urednikovo smrtjo«.⁵

Pri ustvarjanju časopisa sta Agustiču pomagala Janoš Flisar in Fran Čolovič, v dopisih pa so sodelovali tudi Štajerci, s katerimi je imel osebne stike. Kakor večina prekmurskih tiskov je začel izhajati v madžarskem črkopisu, ki je bil glasovno prilagojen prekmurskemu knjižnemu jeziku. Ob spodbudah bralcev z desne strani Mure je Agustič že ob koncu drugega letnika razmišljal o uvedbi slovenice: »Jaz tudi to miszlim, ka de bogsze od vsze szlovenov nücati pravipisz, ar vsze de ji vecs le'ze cstelo« (»Jaz tudi mislim, da bo boljše uporabljati slovenski pravopis, ker bo lažje brati«),⁶ za katero se je zaradi zavedanja pomembnosti enotnega črkopisa vseh Slovencev in tudi v upanju, da bo s tem pridobil nove naročnike, odločil v začetku leta 1877.

Z vpeljavo slovenice je Agustič tvegala napad madžarske vlade, ki je rabo slovenskega črkopisa odkrito preganjala, saj ga je razumela kot najmočnejšo vez z osrednjeslovenskim prostorom. Agustič se je v tem pogledu izkazal za najdrznejšega prekmurskega pisca, saj so

³ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnost, FE, UM, str. 16, 17.

⁴ Prijatelj, 1876, št. 6, str. 1.

⁵ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnost, FE, UM, str. 57–59.

⁶ Prijatelj, 1876, št. 12, str. 7.

njegovi sodobniki ostajali pri madžarskem črkopisu in se tako izognili težavam z oblastmi.

Njegov pogled na jezik je razviden predvsem iz uvodnikov, v katerih je s čustveno neposrednostjo iskal stik s svojimi bralci: *Postüvani scsitelje, Postüvani szlovenszki domorodci med Mürov ino Rábov, Drági moji ...*

(Knjižno) prekmurščino je v enem prispevku natančneje določil z zvezo vogrski slovenski jezik oz. vogrsko slovensko narečje, pri čemer se ni mogel izogniti sodbi o njegovi lepoti in dejstvu o njegovem spoštovanju zaradi kontinuitete s staro cerkveno slovanščino: »Vogrski slovenski jezik je prav lep i osobito od slovenskih učenih ljudi najboljše čislan, kajti oni reko i je tüdi istina da je vogrsko slovensko narečje naj podobnejše staro slovenskemu jeziku«. ⁷ Agustič je posebno pozornost posvetil poimenovanju Prekmurcev, ki jih je dosledno imenoval »(nasi) Szloveni«. ⁸

Vsebinska raznolikost časopisa, pisanega za različne sloje ljudi, je razvidna iz petih stalnih rubrik, ki so se pojavljale v naslednjem zaporedju: *Orszácsko szpráviscse/Pregléd (v njej je poročal o delu državnega zbora), Zvönszki dugoványi (v njej je obveščal o zunanjepolitičnih dogodkih), Prepovedávka, Razlocsne glászi (v njej je seznanjal bralce z dogodki iz bližnje in širše okolice) in Máli vért (rubrika je ponujala najrazličnejše nasvete kmetovalcem).*

Vsa ta besedila so nastajala iz Agustičevega svetonazorskega prepričanja, da je prihodnost ljudi, tudi narodnostnih skupnosti, v svobodi in razsvetljenosti. To prepričanje je bilo tudi duh časa v prestolnici sredi 19. stoletja in iz njega se je napajala vsa t. i. narodna književnost. ⁹

Agustičev razsvetljenski projekt ni potekal samo na ravni neumetnostnih zvrsti, ampak je dal močan pečat tudi v PRIJATELU objavljenemu leposlovju. Ni bilo številke, v kateri ne bi bila objavljena kaka *pojevka* ali *prepovedávka*.

Agustič je bodisi z inicialkami »a. i.« bodisi pod psevdonimom »F. Moravski« podpisal vsega eno od 17 kratkih zgodb in štiri od 26 izvirnih pesmi, vendar se sme domnevati, da je večino gradiva, pri katerem ni naveden avtor ali prevajalec, za objavo pripravil sam. To mu seveda ni bilo težko, saj je kot literarni posrednik med francosko in madžarsko književnostjo dobro poznal kulturne in literarne razmere v madžarski prestolnici in tudi širše v Evropi. Izbiral je predvsem takšna pripovedna besedila, ki so v duhu njegovega razsvetljenskega projekta prekmurskemu bralcu mogla ponuditi razvedrilo in pouk hkrati, torej besedila, v katerih je bil sicer vzpostavljen avtonomni pripovedni svet, vendar strukturiran tako, da je na bralca učinkoval ali vzgojno ali poučno. Z njimi je Agustič postavil temelje prekmurskemu pripovedništvu, ki se je v desetletjih izhajanja drugih posvetnih časopisov še razmahnilo.

Če odmislimo prevode in priredbe nekaj madžarskih in slovenskih pesmi, je tudi poeziji, objavljeni v PRIJATELU, podlaga razsvetljenska miselnost. Ljubezenskim pesmim se pridružujejo razsvetljenske prigodne in poučne pesmi, razsvetljenski vrh pa zagotovo predstavlja Agustičeva novoletna napitnica za leto 1876. Takole pravi:

<i>Ešče en pun pehár! Nakój? Človečánstvo, pravico! Na krepost i prijátnost – Naj vsákomi snajžnost boi Naj tak sije povséd sunce, Bojmo vsi zadovoljni: Tak se spuni srcá žela Či živémo v-radosti.</i>	<i>(Še en poln kozarec! Na kaj? Človeštvo, pravico! Na krepost in prijateljstvo – Naj vsem dostojno bo Naj povsod sije sonce, Bodimo vsi zadovoljni: Tako se izpolni srčna želja Če živimo v radosti.)¹⁰</i>
--	---

IDEJE ZA POUK

1. Preberi spodnji odlomek ter poskušaj utemeljiti, zakaj so se med Madžari pojavljali nasprotniki časopisa.
S katerim narodnim buditeljem bi lahko »primerjali« Imre Agustiča?

⁷ Prijatelj, 1878, št. 6, str. 23.

⁸ Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnost, FF, UM, str. 60–70.

⁹ Just F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/26. Murska Sobota, str. 24, 26. 6. 1997.

¹⁰ Just F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/27. Murska Sobota, str. 24, 3. 7. 1997.

»Najdejo se takšni, ki tole kapljico našim Slovincem ne privoščijo. Nasprotniki so PRIJATLU, zakaj le ta Slovence izobražuje. /.../ So tudi taki, ki lažejo, da jaz (Agustič) naše Slovence proti domovini ščuvam, proti domovini, kjer ste se rodili, proti domovini, katera vam daje kruh, proti domovini, za svobodo katere so se naši Slovenci ravno tako borili, kakor tisti, ki so po jeziku Madžari.«¹¹

2. V Prekmurju se je za rabo maternega jezika zelo zavzemal Imre Agustič, hkrati pa je zagovarjal učenje madžarščine: »Naša želja je, da naj ob maternem jeziku vsak pozna državni jezik.«¹²

Zakaj je Agustič tako razmišljal. Preberi spodnji odlomek in ugotovi, ali prekmurščina (vogrski slovenski jezik) spada med slovanske jezike, ter poimenuj ljudska zborovanja na prostem, na katerih so zahtevali tudi uveljavitev slovenskega jezika v šolah

»Vogrski slovenski jezik (prekmurščina) je lep in predvsem s strani slovenskih učenjakov čislán jezik, saj le-ti trdijo in kar je tudi res, da je prekmurščina najbolj podobna stari cerkveni slovanščini.«¹³

3. Med Agustičevimi pesmimi je bila največje pozornosti deležna 9-kitična novoletna napitnica »Veszélo nôvo leto«.
S katerim slovenskim pesnikom in s katero njegovo pesmijo povezuje V. Novak novoletno napitnico?

»Novo leto, pozdravljam te!
Kozarec, bratje, dvignite,
Kakor je v navadi,
Pijmo vsem na zdravje.
/.../
Še en poln kozarec! Na kaj?
Človeštvo, pravico!
Na krepost in prijateljstvo ...«¹⁴

SKLEP

Časopis PRIJATEL po zunanji podobi ni zaostajal za drugimi slovenskimi časopisi, niti tistimi z dolgoletno tradicijo (npr. Bleiweisovimi Novicami). Agustič je v poročevalskih besedilih večinoma izhajal iz tradicije tedanjih najvidnejših slovenskih časopisov, med katerimi se je že pojavil prvi slovenski dnevnik (Slovenski narod) in z njim tudi poseben poročevalski stil.

PRIJATEL je bil sodobno urejen in vsebinsko aktualen (novice iz državnega zbora, turški spopadi na Balkanu, prekmurske razmere), zato preseneča, da med prekmurskimi bralci, ki so večinoma že bili pismeni, ni bil v večji meri razširjen. Vzrok za to bi lahko iskali v njegovi vsebinski podobi, ki je bila tedanjemu prekmurskemu bralcu nekoliko odtujena, v nerazviti kulturi branja posvetnih besedil ali pa v delno neživi jezikovni podobi časopisa. Presenetljivo je, da je urednik v madžarski prestolnici izhajajočega časopisa uspel ohraniti in graditi slovenščino na panonski osnovi.¹⁵

Agustič je bil prepričan, da prekmurski jezik ni omejen samo na zasebno in neformalno rabo, ampak njegova jezikovna zmožnost omogoča celostno komunikacijo slovenske skupnosti v ogrski državi. Tistim, ki so mu očitali, da je v svojem časopisu sovražno razpoložen do madžarske domovine, je odgovoril:

»Vrokaj máte Prijatel-a 15-szet brojov, jeli jeszte v-ednom broji kaj tásega, ka bi vász prôti vogrszkoj domovini dra'zdò. Vszáki lahko poglédne. Ne vidi sze tém hüdovalcom, ka szlovenszki pisem vam. Kak pa te, csi nase lüsztvo drügi jezik nerazmi, scéjo têt, ka bi sze znanoszt med nasimi szloveni razszürjávalo? Nasim szlovenom né szlobodno, po njihovom maternom jeziki zvediti zgodjenja szveta? Ki tak prôti gucsijo Prijatel-i, têt szo protivniczke

11 Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FE, UM, str. 15.

12 Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FE, UM, str. 68.

13 Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FE, UM, str. 69.

14 Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FE, UM, str. 21, 22.

15 Ulčnik N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FE, UM, str. 91, 92.

nasim szlovenom.« (»V rokah imate 15 izvodov Prijatela. Ste v katerem izvodu kaj takega prebrali, kar bi vas ščuvalo proti madžarski domovini? Vsak si to lahko ogleda. Ne dopada se tem hudobnežem, ker vam pišem v slovenskem jeziku. Kako pa se naj potem širi znanost med našimi ljudmi, če ne razumejo drugega jezika? Se našim Slovincem ne dovoli v maternem jeziku izvedeti dogajanja v svetu? Nasprotniki Prijatela so nasprotniki naših Slovencev.«)¹⁶

LITERATURA

- Just, F. (2006). Panonski književni portreti 1. Murska Sobota: Franc-Franc.
Kokolj, M. (1984). Prekmurški Slovenci 1919–1941. Murska Sobota: Pomurska založba
Ulčnik, N. (2009). Začetki prekmurskega časopisja. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, FF, UM.
http://www.srl.si/arhiv/2008-kongres/pdf/SR_2008_kongres_007.pdf (dostop: 7. 10. 2014).
<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi125763/> (dostop: 8. 10. 2014).

VIRI

- Just, F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/25. Murska Sobota, 19. 6. 1997.
Just, F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/26. Murska Sobota, 26. 6. 1997.
Just, F. Panonski portreti. V: Vestnik. Letnik 49/27. Murska Sobota, 3. 7. 1997.
Prijatelj. Kratkočasnik. Letnik 4/7, 15. 4. 1878.

POVZETEK

PRIJATEL je slovensko usmerjen časopis. Izhajal je v času, ko je bilo Prekmurje sestavni del Ogrske, in je sovpadal z začetki narodnega prebujanja Prekmurcev. Agustič je želel Prekmurce razsvetliti, želel jim je posredovati ves napredek in stvaritve človeštva. Nenehno je opozarjal na širjenje znanja.

Zelo velikega pomena za Slovence, ki so živeli pod madžarsko krono, je bilo že to, da je časopis izhajal v prekmurskem narečju, in to v času, ko so se na Ogrskem krepile težnje, da bi iz večnarodne in večjezične dežele naredili enotno madžarsko državo. Pomembno je, da je bila slovenska (prekmurska) beseda tiskana v prestolnici Ogrske, v Budimpešti.

PRIJATEL je poudarjal enotnost Prekmurcev s preostalimi Slovenci in kazal naklonjenost do južnoslovanskih narodov.

Ob političnih in gospodarskih člankih je bilo mnogo praktičnih nasvetov, predvsem poljedelskih. Zelo zanimive so bile vremenske novice, saj so bile pisane za ves že pretekli mesec. V vsakem izvodu je bila napisana kakšna pripovedka ali pesem, ob tem pa še fotografija kake osebnosti ali kakega dogodka. Ni pa manjkal niti humor:

»Svoboda

Učitelj: Ali je Ogrsko kraljestvo svobodna država?

Učenec: Ni!

Učitelj: Zakaj ni, ti neumen fant?

Učenec: No, saj vidite: oni zahtevajo, da moram hoditi v šolo!«¹⁷

¹⁶ http://www.srl.si/arhiv/2008-kongres/pdf/SR_2008_kongres_007.pdf (dostop: 7. 10. 2014).

¹⁷ *Prijatelj*. Kratkočasnik. Letnik 4/7, str. 27, 15. 4. 1878.